Dvě hrsti zajímavostí z historie Vřesové studánky

Drahomír Polách (Historické toulky Šumperskem, Veduta, 2012)

Vřesová studánka se nachází pod Červenou horou, na hlavní turistické trase Hrubého Jeseníku, asi 3 km od Červenohorského sedla ve směru na Šerák. Ostatně kdo by toto starodávné poutní místo neznal. Zřejmě nejstarší vyobrazení místa najdeme na nástěnné mapě losinského a vízmberského (Loučná nad Desnu) panství z roku 1739, která je umístěna ve vstupním sále velkolosinského panství. Jsou zde zakresleny dva objekty s označením „Brunel Capel“(„Studánková kaple“), tzn. že již tehdy byl u kaple nějaký hospodářský objekt. Červená hora se jmenovala „Brunelberg“ („Studánková hora“).

1. *Výřez z mapy losinského panství z roku 1739. Vpravo kaple, vedle zastřešený pramen. Červená hora se tehdy nazývala „Brunelberg“ („Studánková hora“).*

Podle zbožné tradice byl zázračný pramen Vřesové studánky objeven již ve 14. století. 2. září 1933 dokonce jakýsi nepodepsaný autor uveřejnil v šumperských novinách Grenzbote článek nazvaný „600 let Vřesové studánky 1333 – 1933“, v němž uvádí, že k nálezu došlo na podzim 1333. Zjevně si chtěl ze čtenářů vystřelit, protože připomenul, že Červená hora leží 1333 metrů nad mořem a odtud vzal onen letopočet. O objevení zázračného pramene se dochovala známá pověst, která byla bezpočtukrát uveřejněna v novinových a časopiseckých článcích a nechybí snad v žádné sbírce místních pověstí. Zřejmě jedna z jejich nejstarších podob byla uvedena ve spisku, který o tomto poutním místě vyšel asi v roce 1850 ve Frývaldově (dnešní Jeseník).

Počátkem 14. století žil v Rejhoticích myslivec Franz Niewall, který byl ve službách hrabat ze Žerotína. Jednoho dne šel na lov a narazil na jelena, kterého sledoval až k hřebenu Červené hory, kde se mu ho podařilo zastřelit. Dotáhl zvíře k pramenu, který tam vytékal, otočil ho tak, že mu voda tekla přímo do chřtánu a tesákem ho bodl do břicha, aby vyvrhl jeho vnitřnosti. V tu chvíli jelen vyskočil a zmizel a překvapený myslivec ho už přes veškerou snahu nenašel. Po několika letech byl přeložen z Rejhotic do Brandýsa v Čechách, kde se celá jeho rodina nakazila malomocenstvím. Léčení nepomáhalo, ale myslivec se jako velmi zbožný muž v modlitbách obracel na pět ran, které Ježíš Kristus utržil na kříži. Jedné noci se mu zdál sen, že se všichni uzdraví, když se vrátí do hor na severní

Moravu a tam se budou umývat vodou z pramene, která zachránila jelena. Když to ráno vyprávěl manželce, ta jen mávla rukou, že to byla jen jakási vidina, ale když se muži sen opakoval druhé i třetí noci, bylo o návratu rozhodnuto. Z posledních sil se vydrápali na Červenou horu, pili vodu ze studánky, po celém těle se jí umývali a záhy se zcela uzdravili. Byl to zázrak a z vděčnosti k Bohu nechal Niewall namalovat na desku z javorového dřeva obraz Spasitele s pěti ranami, který pověsil na vyzděná boží muka. Díky narůstajícímu proudu poutníků byla záhy u Vřesové studánky postavena kaple.

2. Kaple na Vřesové studánce původně stávaly přibližně dole uprostřed tohoto obrázku, vedle pramene (stavba se sedlovou střechou vlevo). Grafický list po roce 1850.

Žerotínové pochopitelně nemohli zaměstnávat na počátku 14. století žádného myslivce, protože se do prostoru Podesní dostali až o dvě stě let později a hraběcí titul získali až v roce 1706. Území tehdy patřilo k zeměpanskému zboží, teprve asi od roku 1340 se stali jeho zástavními držiteli páni z Lipé. Existence poutního místa na Vřesové studánce ve 14. století je více než málo pravděpodobná, i když právě v té době sílil kult Pěti ran Kristových - synoda v Lavaur v roce 1368 doporučila při ranním a večerním zvonění modlit se ke Spasitelovým ranám pět otčenášů a po Božím Těle se vžil svátek Pět ran Kristových. Kapli na Vřesové studánce, však musíme se vší pravděpodobností spojovat až s obdobím rekatolizace Šumperska v 17. století. Vznik kultu Pěti ran Kristových můžeme nejspíše předpokládat po roce 1653, kdy majitel losinského panství Přemek III. ze Žerotína přestoupil na katolickou víru a oženil se s pravověrnou katoličkou Alžbětou Juliánou, rozenou z Oppersdorfu. Po smrti Přemyslava III. v roce 1673 převzala správu losinského panství do roku 1686 jeho sestra Angelina Sybila, hraběnka z Galle. Obě ženy byly silně ovlivněné jezuity, kteří horlivě podporovali poutní tradice a jejich nové zakládání. Podle církevního místopisu Moravy, který zpracoval G. Wolny, stála u Vřesové studánky již ve 2. polovině 17. století kaple. Nepochybně ji nechali postavit Žerotínové, kteří zřejmě již tehdy také dali zastřešit samotný pramen.

3. Dole uprostřed zastřešený pramen, nad ním kaple a útulna. Grafický list po roce 1850.

Představu o tom si můžeme udělat díky výše uvedené mapě losinského panství z roku 1739. V historických pramenech však zájem Žerotínů o poutní místo na Vřesové studánce lze doložit až k roku 1756, kdy již zřejmě značně zchátralou kapli nahradil nový svatostánek, který nechal postavit Jan Ludvík ze Žerotína.

Pro pochopení dalšího vývoje je potřeba uvést, že katastr obce Kouty nad Desnou, na jehož území se Vřesová studánka nachází, patřil vždy k losinskému panství, ačkoliv bezprostředně sousedil s panstvím vízmberským (Loučná nad Desnou). Dnes jsou Kouty nad Desnou dokonce součástí Loučné nad Desnou. Pokud jde o farnost, Vízmberk i Vřesová studánka patřily k losinskému kostelu. V roce 1770 prodali Žerotínové vízmberské panství velehradskému klášteru, který však byl v roce 1784 zrušen a vízmberský majetek převzala náboženská matice. Roku 1784 byla ve Vízmberku zřízena samostatná farnost, do níž byly zahrnuty i Kouty a samozřejmě i kaple na Vřesové studánce. O čtyři roky později, v roce 1788, byla v rámci josefínských reforem kaple na Vřesové studánce uzavřena a poutě zakázány. V roce 1802 prodali Žerotínové losinské panství Lichtenštejnům, jímž tak od té doby patřila i Vřesová studánka.

Po zrušení poutního místa zůstala kaple na Vřesové studánce opuštěna. 659 zlatých, které zde byly vybrány jako obětní peníze, získal vízmberský chudinský fond. Pro pověstí opředený obraz Spasitele s pěti ranami se prý tajně a za mlhavé noci vydali hajný Wolf se svým synem Franzem a hajný Baltasar Wanke, kteří ho nejprve schovali v Koutech. Jisto je, že byl přemístěn do losinského kostela, kde je dodnes na bočním oltáři Nejsvětějšího srdce Páně. (obr. 4)

4. Obraz Spasitele s pěti ranami byl v kapli na Vřesové studánce do roku 1788.

Malba poutala a poutá pozornost nejen svou záhadnou historií, ale také neobvyklým námětem, tím spíše, že je špatně čitelný. Pochopitelně, že nikdo nevěří tomu, že by pocházel ze 14. století, ale například Jan Březina ve své Vlastivědě šumperského okresu z roku 1932 na straně 363 uvádí, že obraz visel v kapli do roku 1786 po 200 let. I toto stáří je však jednoznačně nadhodnocené, protože by byl namalován na konci 16. století. Nezvyklé zobrazení Spasitele spočívá v tom, že krev z jeho pěti ran nechytají do kalichů andělé, ale obyčejní, i venkovsky oblečení lidé, kteří ji pijí jako zázračný nápoj. Nápis dole ve volném překladu vyzývá poutníky, aby přicházeli v neomezeném počtu, zdraví nalezli po odpuštění viny kajícnými modlitbami a vděčnými oběťmi přispěli na stavbu kostela k slávě Hospodina. Někdy kolem roku 1931 byl redakcí vlastivědného měsíčníku Unsere Heimat požádán rapotínský učitel Johann Haage, aby obraz překreslil a časopis ho mohl otisknout. Haage tak učinil, ale zjevně se svou prací nebyl moc spokojen. Podle něho je na ztmavlém obraze mj. také jelen a nemocný s berlami. Objekt s třemi věžemi vedle Kristova levého boku by měl podle něho být Velehrad, lépe řečeno tamní bazilika Nanebevzetí Panny Marie a svatého Cyrila a Metoděje. Učitel potvrdil, že malba je provedena na dřevě, ale druh neuvedl a nezmínil ani informaci, že by na zadní straně obrazu měly být latinsky psané případy uzdravení poutníků. Haageho postřehy jsou velmi zajímavé. Existence velehradského kostela na obraze má svou logiku. Podle všeho tak nechali obraz namalovat někdy v rozmezí let 1770 až 1784 velehradští cisterciáci. Opat Filip Zuri pobýval často na vízmberském zámku, který v roce 1774 prodělal rekonstrukci, byla k němu přistavena zámecké kaple, která byla zasvěcena slovanským věrozvěstům Cyrilu a Metodějovi, což bylo v tomto v čistě německém prostředí velmi neobvyklé. Je vcelku pochopitelné, že cisterciáci měli o poutní místo na Vřesové studánce zájem a podle nápisu na obraze tam zřejmě chtěli postavit skutečný kostel.

Přes trvající zákaz procesí začali po roce 1790 k Vřesové studánce přicházet poutníci a tradice se pomalu obnovovala. Asi v roce 1800 požádal Wenzel Löckel z Koutů losinskou vrchnost aby na své náklady směl postavit u Vřesové studánky novou kapli, nejspíše se však jednalo o obnovu starého svatostánku. Díky zprostředkování kouteckého vrchního myslivce Schrameka dostal brzy povolení a

s pomocí rejhotického ševce Franze Rottera záměr realizoval. Obraz Bolestné Panny Marie, který visel na oltáři vytvořil malíř Heisig z Kolštejna (dnešní Branná). Od té doby se zde pak odehrálo opět několik zázračných uzdravení. Například malý chlapec z vesnice H. při hraní spolknul jakýsi kovový hrot a málem za to zaplatil životem. Když nepomohl žádný lékařský pokus, vzala zoufalá matka dítě a odnesla ho na Vřesovou studánku. Po modlitbách a vroucných prosbách k Panně Marii vyšel předmět z chlapcova těla a šťastná žena se s uzdraveným dítětem vrátila k úžasu celé vesnice domů. Boží Matce pak věnovala obraz, v němž byl hrot zastrčen.

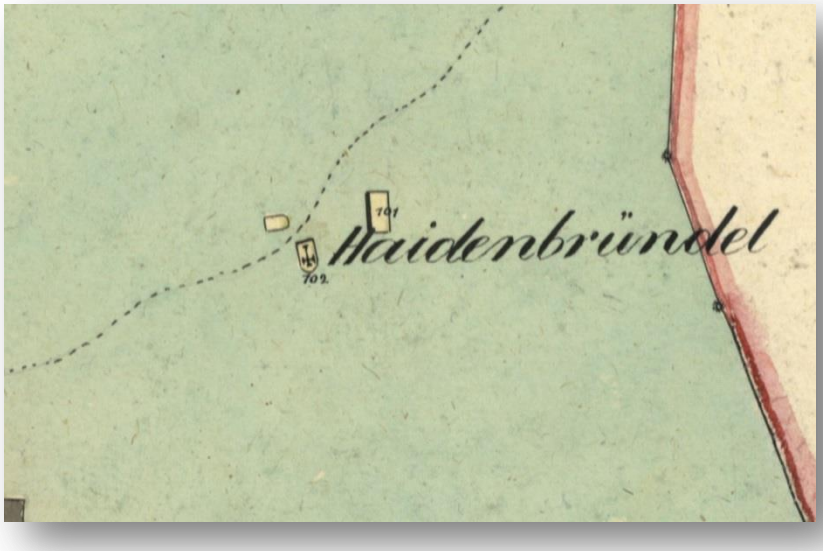

5. Výřez z mapy stabilního katastru z roku 1834. Útulna je označena číslem 101, objekt bez čísla je zastřešený pramen. Čárkovaně je vyznačena tehdejší cesta.

Kolem roku 1820 postavil jistý Schwarzer z Koutů u Vřesové studánky útulnu pro poutníky, která později sloužila i jako hostinec. Každý hostinský, který ho měl v pachtu, se zároveň stával správcem poutního místa a kostelníkem. Choval zde několik kusů dobytka, avšak na zimu odcházel do údolí. Na mapě z roku 1834 (obr. 5) je útulna označena číslem 101, objekt bez čísla je zastřešený pramen a kaple stála hned vedle něho, vpravo. Čárkovaně je vyznačena tehdejší cesta. Je třeba si uvědomit, že poutníci nechodili k Vřesové studánce přes Červenohorské sedlo, ale přes Anín kolem Hučivé Desné, a pak šplhali do prudkého svahu přímo ke studánce.

6. Cestička vedoucí k zastřešenému pramenu a dále k útulně dokazuje, že se na toto poutní místo chodilo z moravské strany z údolí Hučivé Desné. Kresba podle originálu J. Engela z roku 1853.

Tehdejší kaple však byla malá a stavebně zchátralá kvůli klimatickým podmínkám, jež panují zejména v zimě na hřebenech Jeseníků. Na nový svatostánek se shromažďovaly peníze ze zbožných milodarů. Lichtenštejnská vrchnost novostavbu nakonec povolila a dohledem nad ní pověřila úředníka Thadeuse Schmidta. Použity mohly být obětní peníze, získané v letech 1830 až 1849, což nakonec představovalo více než 1920 zlatých. Tolik také stála stavba, která byla zahájena v roce 1845 a dokončena byla již v následujícím roce 1846.

7. Útulna s hostincem a kaple vysvěcená v roce 1850. Litografie kolem roku 1860.

Šetřilo se kde se dalo, takže nemalým dílem se o nový svatostánek zasloužili také poutníci, kteří nahoru ke studánce vynášeli kameny a jiný stavební materiál. Trvalo však další čtyři roky než byla kaple vysvěcena. Důvodem zdržení byl revers, jímž se měla vízmberská fara zaručit olomoucké konzistoři za budoucí údržbu kaple. Vystavení reversu však bylo podmíněno vyúčtováním obětních peněz a toto vyúčtování měl na starosti velkolosinský lichtenštejnský úřad a ten si dával z nejasných důvodů pořádně na čas. Tehdejší vízmberský farář Thadeus Thiel žádal od roku 1847 o vydání příslušného výkazu snad desetkrát a nepomohly ani stížnosti na úřadech. Dočkal se až 4. června 1850 a olomoucká konzistoř okamžitě již 19. června 1850 dala povolení k vysvěcení kaple. Farář Thiel vzpomínal, že když záhy poté přišel do nového svatostánku u Vřesové studánky, aby připravil vše potřebné na slavnost, zjistil mj., že omítky jsou již zčásti opadané a obraz na oltáři byl pokryt plísní. Chudou výbavu nechal hned doplnit dalšími čtyřmi obrazy, které vytvořil malíř Franz Winkler z Hynčice pod Sušinou.

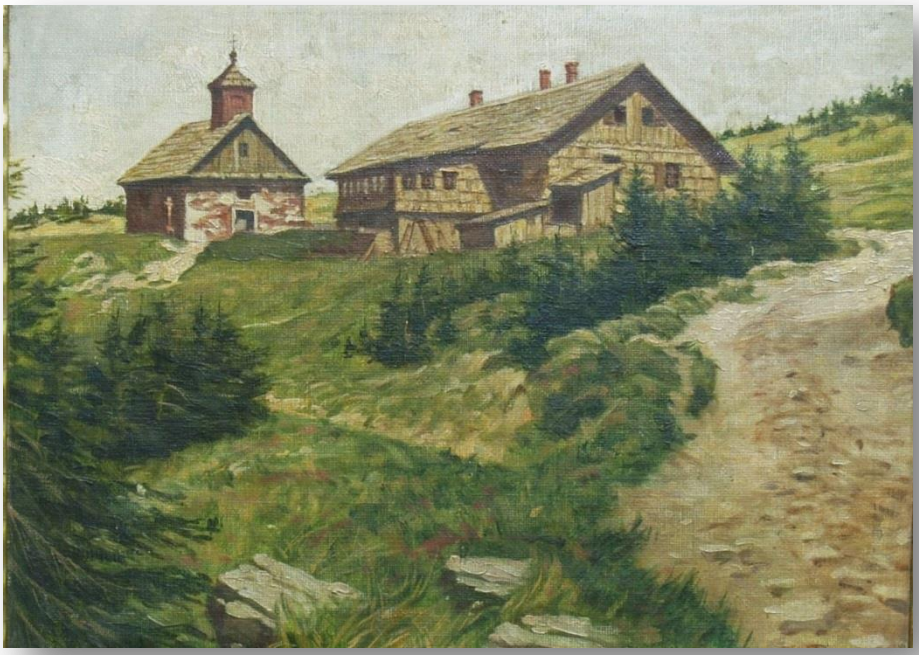

8. Vřesová studánka na olejomalbě Fritze Raidy asi na počátku 20. století.

Slavnostní vysvěcení svatostánku proběhlo 22. července 1850, na den svaté Maří Magdaleny, nové patronky kaple. Ten den ráno v 5 hodin sloužil ve vízmberském kostele svatou mši farářův pomocník, šumperský rodák Franz Urtlauf. Po ní se farníci v slavnostním průvodu vydali na cestu. Za nepřetržitých modliteb a zpěvu duchovních písní doslova lezli na horu vysokou podle tehdejších délkových mír přes 4000 stop. Tam již poutníky očekával farář Thadeus Thiel. Po krátkém odpočinku začalo slavnostní svěcení kaple a kázání. Následovala svatá mše a Te Deum v provedení pěveckého sboru a 20 muzikantů. Modlitby a zpěv pokračovaly celé dopoledne. Ve 12 hodin se lidé usadili pod širým nebem do trávy a mechu, posvačili co kdo měl a půl druhé hodiny odpočívali. Slavnost pak pokračovala modlitbami u křížové cesty, která byla rozestavěna kolem kaple. Na závěr se kněz i lidé poručili pod ochranu Boží a přímluvu Bolestné Panny Marie a vydali se opět za modliteb a zpěvů na zpáteční cestu.

Poutě na Vřesovou studánku začínaly v červnu a končily počátkem října. Na den svaté Maří Magdalény (22. července) přicházelo i přes 1500 lidí. (obr. 9) Voda ze studánky prý zázračně vyléčila spoustu věřících. Například bratrušovská selka Alžběta Künzelová porodila 18 dětí, ale žádné nepřežilo tři dny. Když v roce 1852 otěhotněla po devatenácté, vzala na záda obraz Bolestné Panny Marie a odnesla ho do kaple u Vřesové studánky. Selce se pak narodila zdravá dcera, která se dožila stáří.

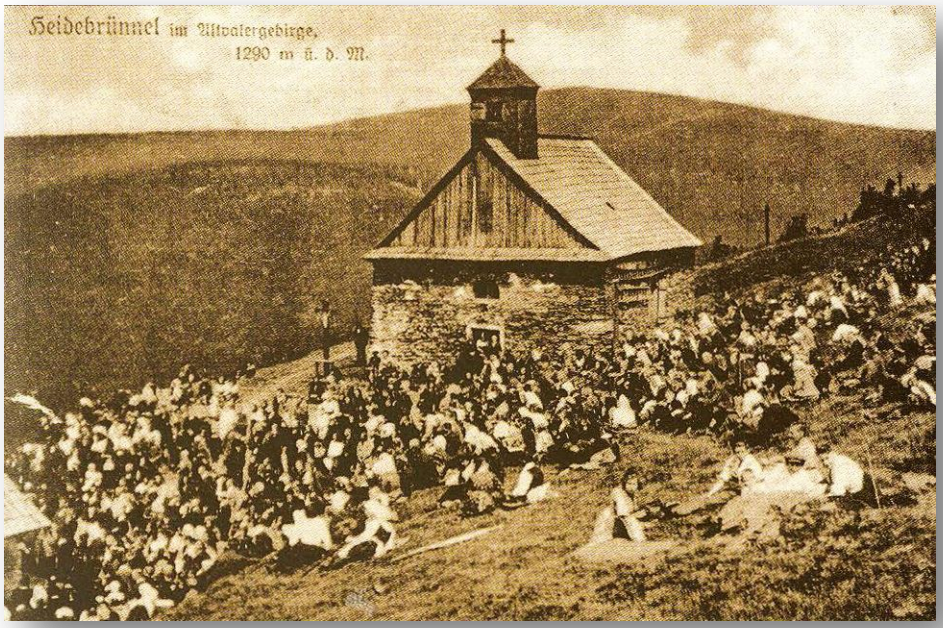

9. Atmosféra poutí na Vřesovou studánku – pohlednice z počátku 20. století.

Podle knihy hostů, která byla vedena v hostinci, přicházeli na Vřesovou studánku již v letech 1853 až 1857 první turisté. V roce 1892 sice stará útulna vyhořela, ale hned v příštím roce byl postaven nový hostinec, který měl restaurační místnost, 5 hostinských pokojů a poskytnout mohl i nouzové ubytování na seníku.

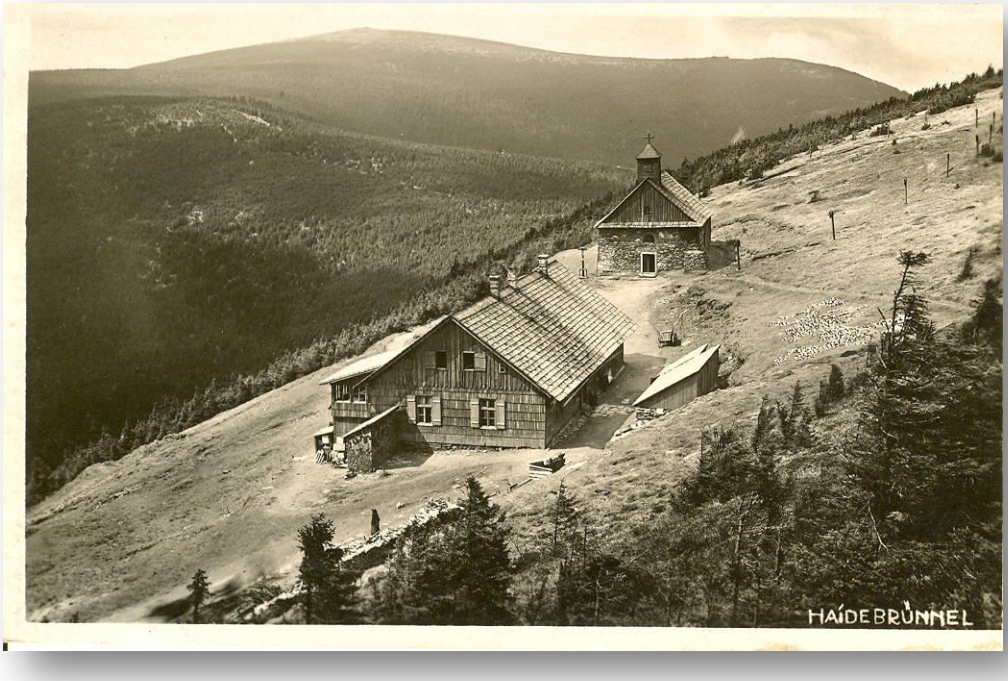

10. Vřesová studánka na pohlednici kolem roku 1920.

Drsné klimatické podmínky zanechaly na kapli za 70 let znatelné stopy. Poškozena byla také při jedné z největších živelných pohrom, která postila 1. června 1921 Jeseníky a nejvíce svah Červené

hory pod Vřesovou studánkou. V důsledku přívalových lijáků se zde dalo do pohybu 16 hektarů plochy s 50.000 m^3 lesní půdy a porostem. Hmota se nakupila v údolí Hučivé Desné a následná povodňová vlna byla srovnatelná s katastrofou, která postihla Podesní v roce 1997.

I proto se záhy poté začalo uvažovat o stavbě nového svatostánku u Vřesové studánky. V roce 1925 zpracoval projektovou dokumentaci na nový kostelík vídeňský stavební rada, profesor architekt Karl Seidl, šumperský rodák, pocházející z bohaté rodiny textilních podnikatelů, jimž patřila mj. i textilka v Sudkově. Pro rodné město vytvořil řadu projektů, mj. v 80. letech 19. století na městský hřbitov a městské lázně na nároží dnešních ulic Lidická a 8. května. Seidlův návrh schválil Památkový úřad v Brně, který ocenil přizpůsobení stavby okolní krajině. Bylo potřeba sehnat finanční prostředky, o což se staral nově vytvořený stavební výbor. Seidl naplánoval novostavbu na nové místo, vzdálené od stávající kaple dále na severovýchod. Bylo však zjištěno, že na novém místě je pro stavbu nevhodná písčitá půda. Svou roli v tom sehrála i okolnost stavebního povolení, které by se kvůli novému stavebnímu místu protáhlo a veřejnost volala, aby kostelíček vznikl na místě staré kaple.

11. Kaple ze severovýchodní strany, kolem byly na sloupech umístěny obrazy křížové cesty – pohlednice kolem roku 1920.

16. srpna 1926 se ve staré kapli konala poslední bohoslužba. Oltář byl poté přenesen do hostince, kde se zřídila provizorní kaple. Hned poté, ještě téhož dne, byla zahájena demolice starého svatostánku. Díky krásnému podzimu mohli řemeslníci, pod vedením tesařského mistra Wilhelma Krista ze Žárové, pracovat až do konce listopadu, takže se jim podařilo dostat hrubou stavbu pod střechu. Zima však trvala déle než se čekalo, takže termín dokončení a vysvěcení kaple 22. července 1926 se nestihl. Největší starost však dělaly stavebnímu výboru finanční prostředky, protože v té době měli k dispozici pouze 72 tisíc Kč, přičemž náklady byly odhadnuty na 140 tisíc Kč.

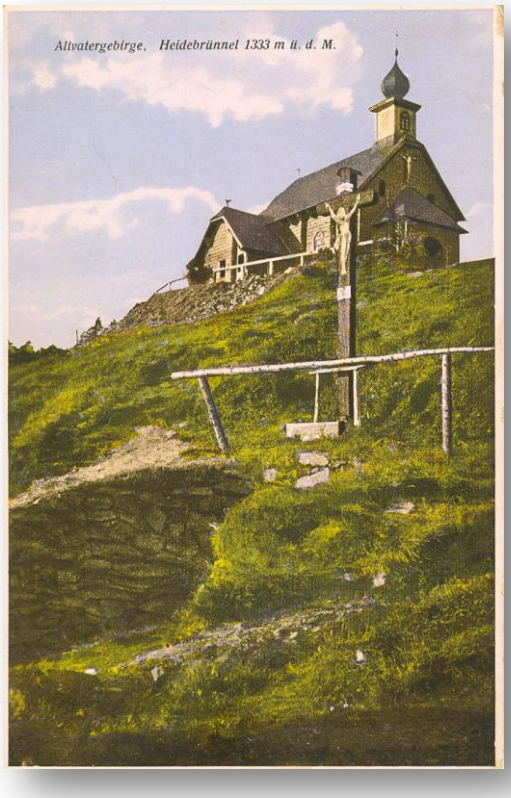

12. Nový kostelík v pohledu od nekrytého pramene. Kolorovaná pohlednice kolem roku 1930.

Slavnostní vysvěcení kostelíka se konalo v neděli 11. září 1927 a zúčastnilo se ho na šest tisíc lidí. První bohoslužbu celebrovali velmistr Řádu německých rytířů, brněnský sídelní biskup ThDr. Norbert Klein a olomoucký světící biskup ThDr. Josef Schinzel. V pondělí 12. září 1927 se v kostelíku konala první svatba. Ženichem byl Adolf Bailony, ředitel z Liberce.

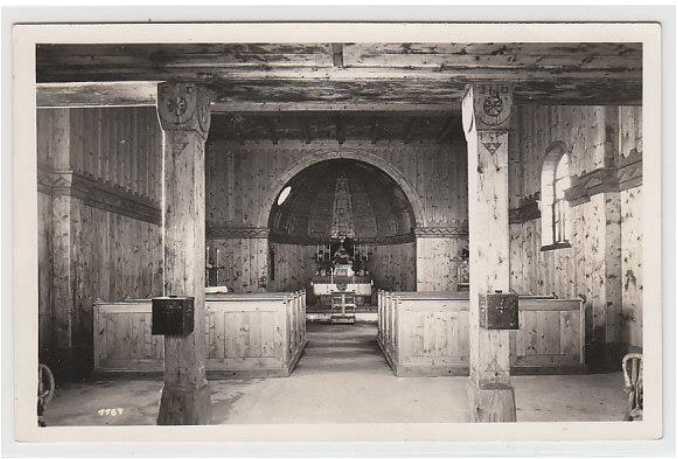

13. Interiér nového kostelíka. Na oltáři bylo sousoší Pieta. Foto 30. léta 20. století

14. Vřesová studánka na pohlednici z roku 1937.

Veřejné vyúčtování stavby kostelíka provedl stavební výbor v květnu 1928 a 13. května dokument uveřejnil v šumperských novinách Grenzbote. Celkové stavební náklady činily 154.283 Kč, výbor však disponoval pouze 115.500 Kč. Schodek měl být vyrovnán z obětních darů. Velkou ekonomickou pomoc poskytl stavebnímu výboru majitel vízmberského zámku baron Klein, kníže Lichtenštejn daroval stavební dřevo a totéž učinil i vratislavský arcibiskup kardinál Bertram, který si však část nákladů nechal proplatit. Tehdejší vízmberský farář Josef Rypar koupil pro kostel v té době od Lichtenštejna u Vřesové studánky za 70 tisíc Kč pět hektarů pozemků.

15. Akvarel od J. Leckela z roku 1944.

Nový kostelík sloužil zbožným poutníkům jen do 10. května 1946, kdy po zásahu bleskem vyhořel. Dnes jsou zde patrné již jen základy na nichž byl v roce 1993 vztyčen litinový kříž. Postupně chátrající objekt hostince vzal za své v roce 1988, kdy byl stržen. Na věhlasné Vřesové studánce je tak nyní pouze kamenný přístřešek, stojící nad pramenem. Postaven byl v roce 1934.

16. Chata na Vřesové studánce na pohlednici ze 60. let 20. století. Vpravo základy po vyhořeném kostelíku.

Prameny a literatura:

Státní okresní archiv Šumperk, fond Farní úřad Loučná, karton č. 2.
Pozůstalost Jiřího Filipa.
Eichler, K.: Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rak. Slezsku. Díl 1. Část 2. Brno 1888, s. 147-153.
Die Einweihung der Kapelle auf dem Heidebrünnel. In: Grenzbote 14.9.1927.
Gödl, Otto: Ein altes Fremdenbuch vom Heidebrünnel. In: Nordmährisches Heimatbuch 1972, s. 52-55.
Heidebrünnel. In: Grenzbote 13.7.1927.
Heidebrünnel. In: Grenzbote 13.5.1928
König, Josef Walter: Das Heidebrünnl**.** In: Nordmährisches Heimatbuch 2005, s. 140-143.
Kurzer Bericht über die Entstehung des Wallfartsortes Maria am Heidenbrunn auf dem Schneegebirge bei Kout, Vel. Losiny Herrschaft in Mähren. Freiwaldau (nedatováno).
Das sagenumwobene alte Altarbild Heidebrünnel. In: Unsere Heimat 1931, s. 149-150.
Wolny, G.: Kirchliche Topographie von Mähren, IV. Band., Brünn 1862. s. 174-175.